06/11/2022

Προκόπης Παυλόπουλος: Ανδρέας Καρκαβίτσας: Ένας εμβληματικός «πραγματιστής» και «ιδανιστής» της Ελληνικής πεζογραφίας

/ Επικαιρότητα

Στο Διεθνές Συνέδριο που οργάνωσαν, στα Λεχαινά Ηλείας, ο Όμιλος Φίλων Δημοτικής Βιβλιοθήκης Λεχαινών, η Περιφέρεια Δυτικής Ελλάδας και ο Δήμος Ανδραβίδας-Κυλλήνης Ηλείας με θέμα: «Ο Ανδρέας Καρκαβίτσας και η εποχή του. Λογοτεχνία, Γλώσσα, Πολιτική», ο τέως Πρόεδρος της Δημοκρατίας και Επίτιμος Καθηγητής της Νομικής Σχολής του Εθνικού και Καποδιστριακού Πανεπιστημίου Αθηνών κ. Προκόπιος Παυλόπουλος μίλησε με θέμα: «Ανδρέας Καρκαβίτσας: Ένας εμβληματικός "πραγματιστής" και "ιδανιστής" της Ελληνικής πεζογραφίας» και επισήμανε, μεταξύ άλλων, τα εξής:

«Βρίσκομαι μαζί σας για ν' αποτίσουμε, από κοινού, «*φόρο τιμής*» στον Ανδρέα

Καρκαβίτσα και, ταυτοχρόνως, να υπερασπισθούμε την μνήμη του –η οποία, δυστυχώς, κινδυνεύει να «*ξεθωριάσει*» επικίνδυνα εξαιτίας μιας οιονεί αδιαφορίας για τους αυθεντικούς Πνευματικούς μας Ανθρώπους και της συνακόλουθης «*προχωρημένης*» άγνοιας της διαχρονικής προσφοράς τους– όπως του αρμόζει. Δηλαδή όπως αρμόζει στον μεγάλο εκείνο πεζογράφο μας, ο οποίος μαζί με τον Αλέξανδρο Παπαδιαμάντη και τον Γεώργιο Βιζυηνό συνθέτουν –και ουδόλως υπερβάλλω– το «*τρίπτυχο*» των κυριότερων εκπροσώπων τουλάχιστον του ηθογραφικού διηγήματος στον Τόπο μας.

Ι. Βιογραφικά στοιχεία

Ο Ανδρέας Καρκαβίτσας γεννήθηκε εδώ, στα Λεχαινά Ηλείας, την 12^{η}Μαρτίου 1865 και ήταν ένα -το μεγαλύτερο- από τα ένδεκα παιδιά του Δημητρίου Καρκαβίτσα και της Άννας Καρκαβίτσα, το γένος Σκαλτσά.

Α. Τελείωσε το δημοτικό στα Λεχαινά και το γυμνάσιο στην Πάτρα. Από το 1883 ως το 1888 φοίτησε στην Ιατρική Σχολή του Εθνικού και Καποδιστριακού Πανεπιστημίου Αθηνών. Ο τότε διαγωνισμός διηγημάτων της «*Εστίας*» τον οδήγησε στο πεδίο της ηθογραφίας και, κυρίως, του ηθογραφικού διηγήματος, κάτι στο οποίο συνέτεινε καθοριστικώς και η παράλληλη πνευματική-λογοτεχνική συναναστροφή του με ορισμένους μεγάλους λογοτέχνες των χρόνων εκείνων, πρωτίστως δε με τον Κωστή Παλαμά, τον Γρηγόριο Ξενόπουλο και τον Κωνσταντίνο Χατζόπουλο. Μαζί με τον Κωστή Παλαμά και τον Γρηγόριο Ξενόπουλο υπήρξε μέλος της «*αλυτρωτικής*» «*Εθνικής Εταιρείας*». Συνεργάσθηκε με πολλές εφημερίδες και περιοδικά, π.χ. «*Ακρόπολις*», «*Εστία*», «*Άστυ*», «*Νουμάς*», «*Εβδομάς*», «*Τέχνη*», «*Χρόνος*» κ.λπ., δημοσιεύοντας εκτός από πολλά διηγήματα και χρονογραφήματα αλλά και άρθρα λαογραφικού, ιστορικού και κοινωνικού περιεχομένου.

Β. Στην σύνθεση και στην προοδευτική εξέλιξη του συγγραφικού του έργου «*καταλυτικό*» ρόλο διαδραμάτισε και η μετά την αποφοίτησή του από την Ιατρική Σχολή επαγγελματική του κατεύθυνση.

1. Ειδικότερα, αρχικώς, και μετά την λήξη της στρατιωτικής του θητείας στο Μεσολόγγι, προσλήφθηκε ως γιατρός, το 1891, στο ατμόπλοιο «*Αθήναι*», με το οποίο ταξίδεψε στα παράλια της Μικράς Ασίας, στην Μεσόγειο αλλά και στον Ελλήσποντο, εν τέλει δε στην Μαύρη Θάλασσα. Ήταν αυτά τα ταξίδια που τον ενέπνευσαν ν’ ασχοληθεί με το ναυτικό διήγημα και να μας αφήσει, μέσα από τις ως άνω εμπειρίες του, τα πεζογραφικά λαμπερά «*πετράδια*» των ναυτικών του διηγημάτων.
2. Από τον Απρίλιο του 1896 μέχρι το 1921 υπηρέτησε με την ιδιότητα του

μόνιμου αξιωματικού στον Ελληνικό Στρατό, φθάνοντας ως τον βαθμό του Συνταγματάρχη-Γενικού Αρχίατρου. Και καθ' όλο αυτό το χρονικό διάστημα ταξίδεψε πολύ, μέσω των συνεχών υπηρεσιακών μεταθέσεών του που μάλλον ο ίδιος επιδίωκε, προκειμένου να ικανοποιεί την έμφυτη τάση του για «*αειφυγία*», όπως του άρεσε ν' αποκαλεί την βαθύτερη κλίση του για την «*περιπέτεια*». Την «*περιπέτεια*» με στόχο να γνωρίζει, συνεχώς και αδιαλείπτως, τόπους και πριν απ' όλα ανθρώπους και, συνακόλουθα, να νοιώθει μαζί τους τις άγνωστες ανησυχίες, τους μύχιους πόθους και τα «*πάθη* » τους, ως «*απόσταγμα*» της βιοτής τους.

3. Με αυτά τα χαρακτηριστικά της προσωπικότητάς του δεν είναι παράδοξο το ότι ασχολήθηκε, φυσικά εμμέσως, και με την πολιτική. Έλαβε μέρος στο Εκστρατευτικό Σώμα κατά την Κρητική Επανάσταση, το 1897, και υπήρξε μέλος του «*Στρατιωτικού Συνδέσμου*» από το 1909, συμμετέχοντας στο κίνημα στο Γουδή που οδήγησε στην έλευση του Ελευθέριου Βενιζέλου. Πολέμησε στους Βαλκανικούς Πολέμους του 1912-13. Αργότερα, το 1916, ως στρατιωτικός γιατρός αναμείχθηκε στο κίνημα της «*ΕθνικήςΑμύνης*». Στο τέλος όμως, και για λόγους καθαρώς ιδεολογικούς, στράφηκε εναντίον του Ελευθερίου Βενιζέλου. Πέθανε την 24^{η} Οκτωβρίου 1922 από φυματίωση του λάρυγγα. Στην κατάληξη αυτή μάλλον συνέβαλε και η θλίψη που του προκάλεσε η οριστική κατάρρευση της «*Μεγάλης Ιδέας*» – την οποία υπηρέτησε ενθέρμως στα νεανικά του χρόνια – μετά την τραγωδία της Μικρασιατικής Καταστροφής και την φρικτή Γενοκτονία του Ελληνισμού της Μικράς Ασίας από τις βάρβαρες τουρκικές ορδές.

II. Το έργο του

Κατά την αποτίμηση το όλου έργου του, ο Ανδρέας Καρκαβίτσας χαρακτηρίζεται από τους λογοτεχνικούς κύκλους συνήθως ως κύριος εκπρόσωπος του ηθογραφικού διηγήματος αλλά και του νατουραλισμού στο πεδίο της πεζογραφίας μας. Για τους λόγους που θα εξηγήσω στην συνέχεια κάπως εκτενέστερα, «*δανείζομαι*» από τον ανυπέρβλητο Κωστή Παλαμά τους όρους «*πραγματιστής*» και «*ιδανιστής*» για να περιγράψω, πολύ συνοπτικά, την κορυφαία πεζογραφική συνεισφορά του Ανδρέα Καρκαβίτσα.

Α. Επιχειρώντας μια εξαιρετικά λακωνική – και γι' αυτό εν πολλοίς, δυστυχώς, ελλειπτική ή και κάπως αυθαίρετη – περιγραφή του έργου του Ανδρέα Καρκαβίτσα οφείλω να ξεκινήσω από τα διηγήματά του εκείνα τα οποία έχουν τις ρίζες τους στις ναυτικές του περιπλανήσεις. Θα έλεγα, με βάση τα προαναφερθέντα, στην ναυτική του «*αειφυγία*».

1. Όταν, μετά το 1891, υπηρετούσε ως γιατρός στο ατμόπλοιο «*Αθήναι*»

συγκέντρωσε τις σχετικές εμπειρίες του στο ταξιδιωτικό του ημερολόγιο, που τιτλοφόρησε «*Σ' Ανατολή και Δύση*». Το ημερολόγιο αυτό υπήρξε η «*μήτρα*», η οποία «*γέννησε*» την υπέροχη συλλογή των διηγημάτων του που εκδόθηκε με τον τίτλο «*Λόγια της πλώρης*» (1899). Διηγήματα τα οποία, ευτυχώς, μεσ' από τα διδακτικά βιβλία υπήρξαν ένα είδος «*vademecum*» των νεανικώνμας χρόνων και, έτσι, επηρέασαν βαθιά τις πρώτες λογοτεχνικές μας γνώσεις και «*ανησυχίες*». Και είναι κρίμα που η ως άνω παράδοση δεν συνεχίσθηκε με την ίδια ένταση για τις νεότερες γενιές, οι οποίες ως εκ τούτου έχουν ολοένα και λιγότερες παραστάσεις από τις «*ρίζες*» της δημοτικής γλώσσας μας – στην μετριοπαθή της εκδοχή, που απέρριψε τις ακρότητες – και της πεζογραφίας μας κατά το τέλος του 19^{ου} ως τις αρχές του 20ού αιώνα.

2.Την strictosensu ηθογραφία του Ανδρέα Καρκαβίτσα εκφράζουν και εκπροσωπούν ιδίως οι νουβέλες του. Κατ' αρχάς «*Ο ζητιάνος*» (1897), που βασίσθηκε στις εντυπώσεις του από τις άθλιες συνθήκες, τις οποίες βίωσε στο Μεσολόγγι κατά την διάρκεια της στρατιωτικής του θητείας. Προηγήθηκε η, κυριολεκτικώς εντυπωσιακή, «*Λυγερή*» (1896), που κατά κάποιες μαρτυρίες εμπνεύσθηκε από τον άτυχο έρωτά του για την Ιολάνθη Βασιλειάδη. Μένω κάπως περισσότερο στον «*Αρχαιολόγο*», έργο που εκδόθηκε το 1904 και το οποίο μεταφράσθηκε στ' αγγλικά από την Αμερικανίδα Ελληνίστρια JoannaHanink και εκδόθηκε στην σειρά «*PenguinClassics»,* το 2021*.* Το έργο αυτό του Ανδρέα Καρκαβίτσα είναι η αφετηρία της ύστερης ενασχόλησής του με την συγγραφή διδακτικών βιβλίων, αναδεικνύοντας έτσι και την κλίση του να υπηρετήσει εμπράκτως την Νέα Γενιά, προκειμένου ν' αποκτήσει τ' απαιτούμενα εφόδια της Ελληνικής Παιδείας. Με λίγα λόγια, «*Ο Αρχαιολόγος*» επιδιώκει, μ' εξαιρετική διεισδυτικότητα και επιτυχία, την καλλιέργεια της σχέσης των Νεοελλήνων με το Αρχαίο Ελληνικό Πνεύμα και, συνακόλουθα, τον Αρχαίο Ελληνικό Πολιτισμό. Και αξίζει να σημειωθεί ότι «*Ο Αρχαιολόγος*» καθόρισε όλα τα μετέπειτα, ως το τέλος της ζωής του, συγγραφικά βήματά του, όταν πλέον αφιερώθηκε στην συγγραφή σχολικών συγγραμμάτων, τα οποία ολοκλήρωσε με την συμπαράσταση του Επαμεινώνδα Παπαμιχαήλ.

Β. Επανέρχομαι στα πεζογραφικά χαρακτηριστικά του Ανδρέα Καρκαβίτσα, σύμφωνα με το όλο έργο του, και επαναλαμβάνω ότι: Χωρίς να μπορώ ν' απορρίψω – πρωτίστως καθ' ότι αναρμόδιος – τους χαρακτηρισμούς που του αποδόθηκαν ως «*ηθογράφου, κυριότερου εκπροσώπου του Ελληνικού νατουραλισμού*», προτιμώ τους όρους του Κωστή Παλαμά οι οποίοι αναγνωρίζουν, με άκρως εύστοχο τρόπο, στον συγγραφέα Ανδρέα Καρκαβίτσα τις ιδιότητες του «*πραγματιστή*» και του «*ιδανιστή*». Ειδικότερα δε, καταφεύγοντας στις σκέψεις του ίδιου του Κωστή

Παλαμά δίχως να τις αλλοιώνω – πώς θα μπορούσα και θα τολμούσα άλλωστε – αιτιολογώ συνοπτικώς αυτή την «*δάνεια*» επιλογή μου:

1. Ο Ανδρέας Καρκαβίτσας είναι «*πραγματιστής*», διότι αντλεί την πεζογραφική έμπνευσή του «*από το ακένωτονμεταλλείον της γύρω του λαλούσης φύσεως, των ηθών, των εθίμων, των προλήψεων, των χαρακτήρων του Ελληνικού Λαού* ». Κοντολογίς, πάντα κατά τον Κωστή Παλαμά, ο Ανδρέας Καρκαβίτσας δεν στηρίχθηκε αποκλειστικώς στην φαντασία του κατά την συγγραφή του, αλλά «*έσκυψε*» με σεβασμό πάνω στα γραπτά και άγραφα μνημεία του Λαού μας.
2. Τέλος, ο Ανδρέας Καρκαβίτσας είναι «*ιδανιστής*», διότι γράφει χωρίς να «*καθηλώνεται*» στην πεζή πραγματικότητα της καθημερινότητας των «*ηρώων* » του. Αλλά, όλως αντιθέτως, με αφετηρία τις ιδιαιτερότητές τους «*αίρεται* », εν τέλει, στο ύψος του «*ποιητικού παρελθόντος*» και στις παρυφές του «*ηρωικού*». Και πάλι κατά τον Κωστή Παλαμά, ο Ανδρέας Καρκαβίτσας είναι και «*ιδανιστής*» επειδή συχνά πυκνά «*οι ήρωες αυτού εξέρχονται των ορίων της πραγματικής ατμοσφαίρας η οποία τους περικυκλώνει, και απλοποιούνται και μεγαλύνονται και καθολικεύονται και εμφανίζονται τελειότεροι*». Μέσα σε αυτό το «*ιδανιστικό*» πλαίσιο εντάσσεται και η έντονη, πολλές φορές, επικριτική στάση του Ανδρέα Καρκαβίτσα εναντίον του κρατικού μηχανισμού για έλλειψη στοιχειώδους κοινωνικής ευαισθησίας και αυταρχικές τάσεις κατά των πολιτών, σε ορισμένες φάσεις της ταραγμένης περιόδου ιδίως μετά το 1916.

Καταλήγω διαβεβαιώνοντάς σας ότι μου περιποιεί μεγάλη τιμή η πρόσκλησή σας ν’ αποτίσουμε τον οφειλόμενο φόρο τιμής στον Ανδρέα Καρκαβίτσα εδώ, στην γενέτειρά του, τα Λεχαινά. Σας ευχαριστώ θερμώς διότι, όπως οφείλω να σας ομολογήσω με μεγάλη συγκίνηση, μου δώσατε την ευκαιρία να γυρίσω πίσω στα χρόνια και να θυμηθώ τι οφείλω, ως άνθρωπος και ως Έλληνας, στην ανεκτίμητη ανάγνωση των διηγημάτων του Ανδρέα Καρκαβίτσα. Για παράδειγμα, τα «*Λόγια της Πλώρης*» μένουν πάντα – και θα μένουν ως το τέλος της ζωής μου – «*ούριος άνεμος*» στην «*πλώρη*» της γενικότερης πνευματικής μου περισυλλογής, όσο αναπνέω. Και αυτό μην το θεωρήσετε υπερβολή, είναι μια αλήθεια που δεν αλλοιώνουν, ούτε κατ’ ελάχιστο, «*επετειακές*» εξάρσεις. Όμως οφείλω να ολοκληρώσω τις σκέψεις μου προσπαθώντας να μοιρασθώ μαζί σας την μελαγχολία και τον προβληματισμό μου για την προοπτική της πνευματικής ανάτασης των παιδιών μας και των εγγονιών μας: Όσο αδειάζει το «*δισάκι*» των πνευματικών τους εφοδίων από τα έργα του Ανδρέα Καρκαβίτσα, τόσο πιο ασθενείς γίνονται «*οι ρίζες*» των πνευματικών και πολιτιστικών τους καταβολών και των επέκεινα οριζόντων τους. Και κάπως έτσι, αγνοώντας και την πεζογραφική παρακαταθήκη του Ανδρέα Καρκαβίτσα, είναι βέβαιο πως ολοένα και

λιγότερο τους γίνεται αντιληπτό το μεγαλείο της Ελληνικής Γλώσσας και της Ελληνικής Παιδείας, επέκεινα δε αυτού τούτου του Πολιτισμού μας».